

Investigation on psychometric properties of Existential Anxiety Questionnaire in elderly

Etemad J¹, *Dehghan Manshadi Z², Mozafari N³

1-PhD Student, Educational Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran.

2-PhD Student, Psychology, Isfahan University, Isfahan, Iran (**Corresponding Author**)

Email: Zobeydemanshadi@edu.ui.ac.ir

3- Ms, Clinical Psychology, Iran University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Abstract

Introduction: Existential Anxiety is one of the most important emotions that play a significant role in different periods of development and most importantly to adulthood and elderly. The Main purpose of the present study was assessing psychometric properties of the Persian version of the Existential Anxiety Questionnaire for The elderly.

Method: This study was a psychological study that was conducted on 161 elderly in Shiraz. Data collection tools were The Existential Anxiety Questionnaire (EAQ), existential anxiety scale (Good & Good, 1974) and Aronson-Woods Spirituality/Religiousness Index (IW) that after translation-back The Existential Anxiety Questionnaire (EAQ), Convergent-divergent validity, confirmatory factor analysis and internal consistency reliability was obtained. A convenience sample was used to collect data and data were analyzed by SPSS-22 and Amoss.

Results: Confirmatory Factor Analysis (CFA) confirms three factors of emptiness – meaninglessness, guilt-condemnation and fate-death. Goodness of fit index (GFI) was satisfactory (after using modification index). Also for verification of convergent-divergent validity, EAQ correlated significantly with Existential anxiety scale (EAS) and Aronson-Woods Spirituality/Religiousness Index (IW). Furthermore, Cronbach's alpha coefficient was 0/51,0/41 and 0/51 for meaninglessness, guilt-condemnation and fate-death, respectively.

Conclusion: This research provides promising evidence about the psychometric properties of the Persian version of the Existential Anxiety Questionnaire (EAQ) in Iranian older people and elderly. This questionnaire can be used to collect information in research and measure the death anxiety in psychotherapy.

Keywords: Existential Anxiety Questionnaire, Elderly, Psychometric.

Received: 28/8/2016

Accepted: 26/2/2017

Access this article online

Website:

www.joge.ir

DOI:

[10.18869/acadpub.joge.1.3.39](https://doi.org/10.18869/acadpub.joge.1.3.39)

ویژگیهای روان‌سنجی مقیاس اضطراب وجودی در سالمندان

جلیل اعتماد^۱، زبیده دهقان منشادی^۲، نقی مظفری^۳

CrossMark
click for updates

<https://doi.org/10.18869/acadpub.joge.1.3.39>

۱- دانشجوی دکتری، روانشناسی تربیتی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲- دانشجوی دکتری، روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول)

پست الکترونیکی: Zobeydemanshadi@edu.ui.ac.ir

۳- کارشناسی ارشد، روانشناسی بالینی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران.

نشریه سالمندشناسی شماره ۱ دوره ۳ زمستان ۱۳۹۵، ۳۹-۴۸

چکیده

مقدمه: اضطراب وجودی، از جمله مهمترین هیجان‌هاست که نقشی تعیین کننده در دوره‌های مختلف رشد و از همه مهمتر دوران بزرگسالی و سالمندی دارد. هدف اصلی این تحقیق بررسی ویژگیهای روانسنجی نسخه ی فارسی پرسشنامه ی اضطراب وجودی (EAQ) برای جمعیت سالمند و سالخورده بود.

روش: این مطالعه، یک مطالعه روانشناختی بود که بر روی ۱۶۱ سالمند در شهر شیراز انجام گرفت. ابزار گردآوری داده ها پرسشنامه های اضطراب وجودی تبلیغ، اضطراب وجودی گود و گود و مقیاس معنویت آرونسون بود که پس از ترجمه پرسشنامه اضطراب وجودی تبلیغ، روایی همگرا-واگرا و تحلیل عامل تأییدی و پایایی همسانی درونی به دست آمد. از نمونه گیری در دسترس برای جمع اوری داده ها استفاده شد و داده ها با نرم افزار اس پی اس ورژن ۲۲ و اموس (AMOS) تجزیه و تحلیل شد.

یافته ها: تحلیل عامل تأییدی سه فاکتور پوچی، بی معنایی، گناه، محکومیت و سرنوشت، مرگ را تأیید کرد. شاخص‌های نیکویی برازش رضایت بخش بود (پس از اعمال شاخص های اصلاح). همچنین برای بررسی روایی همگرا-واگرا، پرسشنامه ی اضطراب وجودی تبلیغ با مقیاس اضطراب وجودی گود و گود و پرسشنامه ی معنویت آرونسون و همکاران رابطه معنادار داشت. علاوه بر ضرایب آلفای کرونباخ برای هر یک از خرده مقیاس ها و عوامل مرگ، سرنوشت، بی معنایی، پوچی و احساس گناه، محکومیت نیز به ترتیب ۰/۵۱، ۰/۴۱ و ۰/۵۱ بود.

نتیجه گیری: این تحقیق شواهد اولیه ی مطلوبی را درباره ی ویژگیهای روانسنجی نسخه ی فارسی EAQ برای جمعیت سالمند و سالخورده ی ایرانی فراهم کرد. از این پرسشنامه می توان جهت جمع آوری اطلاعات در پژوهش ها و همچنین سنجش اضطراب مرگ در روان درمانی ها استفاده کرد.

کلید واژه ها: مقیاس اضطراب وجودی، سالمندان، روانسنجی.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۶/۷

Access this article online

Website:
www.joge.ir

DOI:
[10.18869/acadpub.joge.1.3.39](https://doi.org/10.18869/acadpub.joge.1.3.39)

یکی از دوره‌های اساسی و پراهمیت رشد در دیدگاه گسترده‌ی زندگی (Life span)، دوران پیری و سالمندی می‌باشد. این دوران همراه با کاهش توان بیولوژیکی-فیزیکی و گاهی ذهنی همراه است (۱،۲). محققان رشد، دوران انتقال را با نوعی آشفتگی هیجانی (Emotional disturbances) همراه دانسته‌اند (۳) و بر این اساس دوران سالمندی احتمالاً می‌تواند همراه با تجربه‌ی نوعی تعادل‌جویی مجدد باشد. این دوران که متضمن دغدغه‌های اساسی بشر است حتی در متون علمی رشد کمتر مورد توجه قرار گرفته است و مطابق با دیدگاه‌های گسترده‌ی زندگی، توجه مطالعات رشدی به دوران سالمندی معطوف شد (۲) و در واقع مطالعات رشدی تا پیش از آن عمدتاً رشد کودکی و نوجوانی را مورد مطالعه قرار می‌دادند و دوران بعد از نوجوانی مدنظر نبوده است. یکی از جنبش‌های فلسفی اجتماعی دوران معاصر که به عنوان واکنشی به رویکردهای مصرف‌گرایی، شیء‌شدگی (Reification) از خودبیگانگی، اسارت بشر و عدم توجه به دغدغه‌های اصیل انسان مطرح شد، هستی‌گرایی و انسان‌گرایی بود. از جمله مسائل سالمندان مواجهه با معضل معنای زندگی، چستی هدف زندگی، ارزش‌های اخلاقی، غایت زندگی، غایت رنج، تنهایی هستی‌گرایانه، یکپارچگی و رضایت از تمامیت زندگی، اضطراب وجودی، اضطراب مرگ و ... غیره می‌باشد (۴). بنابراین توجه اندیشمندان رشد به سالمندی و توجه به هیجان‌های ورود به این دوره تا حدی متأثر از دو جنبش انسان‌گرایی و هستی‌گرایی است. از جمله‌ی محوری‌ترین مسائل هستی‌گرایانه، پرداختن به اضطراب بنیادین بشر است. اضطراب به مثابه بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بشر دیده می‌شود (۵،۶). اضطراب بنیادین ناشی از درک بودن و وجود خویش، محدودیت‌ها، تنگناها و پیامدهای آن می‌باشد. این مسئله را فیلسوفان و روان‌شناسان هستی‌گرا به عنوان اضطراب وجودی (Existential anxiety) (۴) مفهوم‌سازی کرده و کوشیده‌اند نشان بدهند که فلسفه تاکنون به دنبال مسائل انتزاعی روانه شده و اکنون نوبت به توجه کردن به تجربه‌ی انضمامی هر فرد از بودن خویش و هیجان‌های اساسی و اصیل بشر است. اضطراب وجودی نوعی تشویش بنیادی یا بی‌قراری است که آدمیان به محض اینکه از بودن خودشان آگاه می‌شوند، آن را تجربه می‌کنند (۵). در واقع اضطراب وجودی احساسی است که همراه است با خودآگاهی و آگاهی از آسیب‌پذیری خودمان در زمانی که با امکان مرگمان مواجه می‌شویم (۵). برخورد نادرست و ناساز با اضطراب مرگ به بروز علائم، نشانه‌ها و ویژگی‌های شخصیتی ای منجر می‌شود که «ناهنجاری روانی» نام می‌گیرند (۷). بر این اساس روشن است که روان‌شناسان هستی‌گرا توجه ویژه‌ای به دوران پیری دارند، چرا که یکی از مراحل مهم رشد

است که احتمالاً بیش از مراحل دیگر با تجربه‌ی هیجان‌های بنیادینی همچون اضطراب مرگ، اضطراب وجودی و ... همراه است. در این راستا پژوهشگران نشان داده‌اند که بین ارزش‌ها و طرزحاره‌های منفی نسبت به سالخوردگی با اضطراب مربوط به سالخوردگی رابطه قوی وجود دارد (۸). مدل‌های مفهومی که مبنای فهم و سنجش سازه‌ی اضطراب وجودی هستند با توجه به ادبیات فلسفی پیرامون این مفهوم گسترش یافته‌اند. ابزارهایی همچون مقیاس گود و گود (۹) که در ایران نیز مورد استفاده قرار گرفته دارای ضعف‌هایی است. یکی از این ضعف‌ها این است که این ابزار ابعاد سازه‌ی اضطراب وجودی را در مدل سنجشی مورد نظر قرار نداده و این سازه را کلی گرفته است. در حالی که تمامی مدل‌های پیشرفته‌تر از اضطراب وجودی همگی بر ابعادی بودن این سازه اتفاق نظر دارند (۱۰). بر این اساس مبنای قرار دادن مدل‌های مفهومی که ابعاد سازه‌ی اضطراب وجودی را در مدل مفهومی و سنجشی لحاظ می‌کنند ضروری به نظر می‌رسد. با مروری که بروگن و همکاران (۱۰) بر روی مدل‌های مفهومی و سنجشی اضطراب وجودی انجام داده‌اند مشخص شده که تمامی این مدل‌های پیچیده بر اینکه اضطراب وجودی ابعادی دارد اتفاق نظر دارند. مدل‌هایی برای فهم ماهیت اضطراب وجودی توسط تیلیش (۱۱)، یالوم (۷)، گلاس (۱۲،۱۳) و کول و همکاران (۱۴) پیشنهاد شده است. در این مدل‌های اضطراب وجودی بین چهار تا هفت بعد برای این سازه پیشنهاد داده‌اند. همچنین تمامی این مدل‌ها حداقل بر سه بعد اتفاق نظر دارند که عبارت است از "مرگ"، "بی‌معنایی" و "احساس گناه". "جدایی" و "هویت" نیز از ابعاد مورد اختلاف بین این مدل‌هاست یکی از نظریات مطرح در مورد اضطراب وجودی مربوط به نظریه‌ی ی پاول تیلیش (Paul Tillich) است (۱۱). تیلیش با تمرکز بر سه بعد همبسته‌ی دلواپسی، اضطراب وجودی را مفهوم‌سازی کرد. مؤلفه نخست سرنوشت و مرگ است. اضطراب در مورد سرنوشت و مرگ به تهدید "مطلق" هستی فرد توسط مرگ و تهدید "نسبی" خویشتن در سرنوشت شخصی مان مربوط می‌شود. مؤلفه‌ی دوم پوچی و بی‌معنایی است. اضطراب در مورد پوچی و بی‌معنایی راجع به این موضوع است که هیچ موضوع مورد توجه و هیچ چیز مهم و "اساسی" در زندگی وجود دارند که به هستی فرد معنا ببخشند. مؤلفه‌ی سوم گناه و محکومیت است. اضطراب در مورد گناه و محکومیت در بردارنده‌ی تهدیداتی است که فرد در مورد هویت اخلاقی اش ادراک می‌کند. اگرچه در شمار زیادی از نوشته‌های فلسفی و نظری، اضطراب وجودی، مسأله‌ی "مرکزی" انسان فرض می‌شود. نقش اضطراب وجودی در پدیدارشناسی تجربه‌ی هیجانی و مشکلات هیجانی انسان به

حاضر ۱۷۰ نفر (زن و مرد) از سالمندان مراکز روزانه شهر شیراز (۲ مرکز) بودند که در سال ۹۲-۱۳۹۱ به صورت نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. و پس از حذف مواردی که به صورت ناقص تکمیل شده یا پرت بود، اطلاعات ۱۶۱ مشارکت‌کننده مبنای کار قرار گرفت. مبنای تعیین حجم نمونه تعداد گویه‌های این مقیاس بود که به ازای هر گویه ۱۰ نفر انتخاب می‌شود و با توجه به اینکه تعداد گویه‌ها ۱۳ تاست، ۱۷۰ سالمند انتخاب شدند (۱۵، ۱۶). معیارهای ورود افراد به پژوهش عبارت بود از: افراد بالای ۶۰ سال، عدم ابتلا به اختلالات روانپزشکی مانند آلزایمر و زوال عقلی، حداقل توان خواندن و نوشتن. به منظور جمع‌آوری داده‌ها به مراکز سالمندان دارای مجوز بهزیستی شهر شیراز مراجعه و از سالمندان به صورت عمومی و اختصاصی دعوت شد و درمورد پژوهش و نحوه‌ی تکمیل پرسشنامه‌ها توضیحات لازم داده شد و کسانی که تمایل به پاسخگویی داشتند انتخاب شدند و پژوهشگران سوالات پرسشنامه‌ها را به صورت گروهی و انفرادی می‌خوانند و شرکت‌کنندگان پاسخ می‌دادند.

ابزار پژوهش

مقیاس اضطراب وجودی (Existential Anxiety Questionnaire) (EAQ): این پرسشنامه توسط ویمز، کاستا، دیهون و برمن در سال ۲۰۰۴ جهت سنجش اضطراب وجودی مبتنی بر مفهوم‌سازی تیلیش ساخته شد (۴). این مقیاس دارای ۱۳ گویه است. ویمز و همکارانش سه عامل را برای این مقیاس مشخص کردند که با سه حوزه نظریه تیلیش همخوانی داشت. این سه عامل عبارتند از: ۱. مرگ (Death) و سرنوشت (Fate) ۲. بی‌معنایی (Meaninglessness) و پوچی (Emptiness) ۳. احساس گناه (Guilt) و محکومیت (Condemnation). روایی و اعتبار این مقیاس در فرهنگ آمریکایی توسط سازنده به روش‌های ساده‌ای و اعتبار نیز به روش بازآزمایی و همسانی درونی احراز شد (۴). نتایج روایی همگرا نیز از طریق همبستگی با سایر ابزارهای معتبر محاسبه شد. ویمز و همکاران دو مطالعه‌ی تجربی را که برای تعیین اعتبار تجربی مدل اضطراب وجودی تیلیش طراحی کردند (۴). مطالعه نخست، با مشارکت ۲۲۵ نفر بزرگسال بین محدوده سنی ۱۸-۴۴ سال انجام شد. ۶۴ درصد از نمونه‌ها زن بودند. ۸۸ نفر از مشارکت‌کنندگان بعد از دو هفته را تکمیل کردند. فرم اولیه مقیاس شامل ۲۱ گویه بود. مشارکت‌کنندگان همچنین مقیاس علائم روانی (SCL ۹۰ Symptom Checklist (R-۹۰- Revised) و پرسشنامه‌ای مبنی بر علاقه به یکی از حیطه‌های فلسفه (مثلاً

خوبی درک نشده است. نظریه پردازی تیلیش احتمالاً چشم‌اندازی را فراهم می‌آورد که بر اساس آن فهم یکپارچه‌ای از اضطراب وجودی به وجود بیاید و از این رو سکوی پرش سودمندی را برای کاوش نقش اضطراب وجودی در تجربه‌ی هیجانی انسان فراهم آورد. اضطراب وجودی در نظریه تیلیش ممکن است به طور اختصاصی با علائم بالینی اضطراب و افسردگی همچون سایر شکل‌های آشفتگی روانی ارتباط داشته باشد (۴). با توجه به اهمیت و ضرورت بررسی اضطراب وجودی، داشتن ابزارهایی که مبتنی بر مدل‌های پیچیده‌ی مفهوم‌پردازی این هیجان باشند ضروری به نظر می‌رسد. مقیاس اضطراب وجودی مبتنی بر نظریه‌ی تیلیش که توسط ویمز، کاستا، دیهون و برمن (۴) ساخته شده، در حال حاضر یکی از پر بعدترین و در عین حال یکی از پیچیده‌ترین ابزارها برای سنجش اضطراب وجودی می‌باشد. بر مبنای یکی از پژوهش‌های مروری و فراتحلیل انجام شده در مقایسه با دیگر ابزارهای سنجش اضطراب وجودی، EAQ دارای کفایت روانسنجی مناسب‌تر و داده‌های حمایت‌کننده‌ی بیشتری در جمعیت‌های گوناگون و کشورهای مختلف می‌باشد (۱۰). بروگن و همکاران (۱۰) توصیه کرده‌اند تحقیقات مربوط به اضطراب وجودی را با کار بر روی این ابزار و اصلاح همین ابزار جلو ببرند. بنابراین پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سوالات زیر در مورد این مقیاس جدید و کاربردی که بر مبنای نظریه پاول تیلیش ساخته شده، در فرهنگ و بافت سالمند ایرانی می‌باشد: ۱- آیا سنخ‌شناسی اضطراب وجودی سه عاملی تیلیش در نمونه سالمندان ایرانی دارای روایی سازه می‌باشد؟ در این راستا ساختار عاملی پیشنهادی سازنده ابزار در فرهنگ ایرانی شواهد تایید‌کننده دارد؟ ۲- آیا مقیاس اضطراب وجودی تیلیش برای سنجش اضطراب وجودی سالمندان ایرانی از پایایی لازم برخوردار است؟

روش مطالعه

این مطالعه از نوع روش شناختی است.

ترجمه و انطباق برای جامعه ایرانی: در مطالعه حاضر، جهت آماده‌سازی مقیاس اضطراب وجودی تیلیش برای استفاده در جمعیت سالمندان ایرانی ابتدا این مقیاس توسط محققان و سه نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد رشته روانشناسی ترجمه شد. سه ترجمه، پس از رفع چالش‌های موجود به یک فرم واحد تبدیل شد و توسط یکی از دانشجویان رشته زبان انگلیسی دانشگاه شیراز مورد بازبینی و تایید قرار گرفت. این کار موجب اطمینان یافتن مضاعف از صحت ترجمه مقیاس EAQ می‌شد.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری: شرکت‌کنندگان پژوهش

همکاران ۰/۹۲ به دست آمد (۱۸). سلیمانی خشاب و همکاران به منظور بررسی روایی مقیاس معنویت از بررسی رابطه گویه‌ها با نمره کل مقیاس استفاده کردند که بین ۰/۵۲ تا ۰/۸۸ و در سطح ۰/۰۱ معنادار بود (۱۸). در پژوهش حاضر اعتبار این ابزار به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۷ به دست آمد که اعتبار مطلوبی می‌باشد. همبستگی هر گویه با نمره کل نیز بین ۰/۲۷ تا ۰/۷۲ و در سطح ۰/۰۱ معنادار شد. از آنجا که در این پژوهش بنا بر سنجش معنویت بود، بخش سنجش دینداری مورد استفاده قرار نگرفت.

پرسشنامه اضطراب وجودی گود و گود: این مقیاس ۳۲ ماده‌ای توسط گود و گود در سال ۱۹۷۴ ساخته شده است (۹). حالت (۱۹) روایی این پرسشنامه را از راه آزمون همبستگی آن با ابزارهای هدفمندی در زندگی، پیگیری اهداف معرفتی و افسردگی محاسبه کرد و همبستگی پرسشنامه اضطراب وجودی با ترکیب سه ابزار مزبور ۰/۶۶ به دست آمد. در ایران آلفای کرونباخ (Confirmatory factor analysis) آن برابر با ۰/۸۰ به دست آمد و همسانی درونی آن به روش دونیمه کردن نیز به دست آمد که عبارت است از: بخش اول مساوی ۰/۷۲ و بخش دوم برابر ۰/۸۶ (۲۰). در این پژوهش نیز همبستگی به شیوه‌ی دو نیمه سازی آزمون ۰/۷۸ و آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۸۵ به دست آمد.

به منظور بررسی اعتبار از روش همسانی درونی و برای بررسی روایی سازه، همگرایی و واگرایی از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل عامل تأییدی به وسیله‌ی نرم افزارهای SPSS-۲۲ و اموس (AMOS) استفاده شد. علت استفاده از روش تحلیل عامل تأییدی این بود که امکان آزمون مدل سنجشی بر مبنای نظریه‌ی تیلیش در جمعیت سالمندان ایرانی را امکان‌پذیر می‌سازد. روش برآورد ML بود و به صورت دو مرحله‌ی با اعمال شاخص‌های اصلاح (MI) و متعاقباً بررسی شاخص‌های برازش مختلف (model fit) و ضرایب واریانس-کوواریانس مدل مورد پذیرش قرار گرفت.

ملاحظات اخلاقی با توضیح پژوهش برای شرکت کنندگان به منظور افزایش همکاری آنان، محرمانه بودن اطلاعات و کسب رضایت اولیه جهت شرکت در پژوهش رعایت گردید.

یافته‌ها

در این مطالعه ۱۶۱ سالمند که ۱۳۸ زن و ۲۷ مرد بودند با میانگین سنی ۶۵/۰۷ سال شرکت کردند.

متافیزیک یا علاقه به طبیعت واقعیت، اخلاق یا علاقه به امر اخلاقی، معرفت‌شناسی یا علاقه به دانش، هستی‌شناسی یا علاقه به وجود و زیبایی‌شناسی یا علاقه به آنچه زیباست) تکمیل کردند. نتایج نشان داد که ۸ گویه در همبستگی کلی گویه‌ها ضعیف هستند و حذف شدند. نهایتاً ۱۳ گویه باقی ماند، برای هر مفهوم ۲ گویه (فقط برای مفهوم سرنوشت سه گویه). اعتبار آلفای کرونباخ مناسب بود ($\alpha=0/71$) و اعتبار بازآزمایی ۰/۷۲ به دست آمد. تحلیل عامل تأییدی نشان داد که مدل سه فاکتوری نسبت به مدل تک فاکتوری برازش بهتری با داده‌ها دارد و نیز به لحاظ نظری ترجیح داده می‌شود. شاخص‌های برازش گزارش شده برای مدل سه فاکتوری عبارت بود از: $RMSEA=0/64$ ، $CFI=0/84$ و $GFI=0/92$ رابطه زیرمقیاس‌های اضطراب و افسردگی $SCL-90$ با ابعاد EAQ در رابطه همبستگی و نیز در مدل رگرسیونی معنادار بود اما رابطه معناداری میان ابعاد EAQ و متغیرهای دموگرافیک همچون سن، جنسیت، درآمد و نژاد و علاقه به یکی از حوزه‌های فلسفه به دست نیامد. مطالعه دوم شامل ۳۲۶ شرکت کننده بین بازه سنی ۱۸ تا ۵۹ سال بود و ۸۳ درصد از مشارکت کنندگان زن بودند. نتایج نشان داد EAQ با اضطراب و افسردگی $SCL-90$ رابطه مثبت و معناداری بود (۰/۵۴، ۰/۶۱). رابطه‌ی مؤلفه‌ی مرگ-سرنوشت با بی‌معنایی-پوچی و گناه محکومیت به ترتیب ۰/۶۳ و ۰/۵۷ به دست آمد و رابطه گناه-محکومیت با بی‌معنایی-پوچی نیز به صورت مثبت و معنادار بود (۰/۶۲). خرده مقیاس پوچی و بی‌معنایی در تحلیل رگرسیون برای پیش بینی افسردگی، ضریب استاندارد بالاتری داشتند در حالی که خرده مقیاس مرگ و سرنوشت ضریب استاندارد بالاتری برای پیش بینی اضطراب داشتند. روایی همگرایی EAQ با مقیاس هدف در زندگی (Purpose In Life Test) (PIL) و مقیاس پریشانی هویتی (Identifying Distress Scale) (IDS) به ترتیب ۰/۴۴- و ۰/۴۱ به دست آمد (۴).

پرسشنامه معنویت: این پرسشنامه توسط آرونسون، سولومون، بالین، اکلیرایت، جورج و همکاران در سال ۲۰۰۲ ساخته شده و دارای دو بخش سنجش دینداری و سنجش معنویت می‌باشد که برای بخش اول ۹ گویه و برای بخش دوم یعنی معنویت ۱۴ گویه لحاظ شده است (۱۷). در ایران سلیمانی خشاب و همکاران (۱۸) با حذف موارد دارای عدم انطباق فرهنگی و بار عاملی پایین، مقیاس معنویت ۹ گویه‌ای آن را تهیه کردند. اعتبار بخش معنویت در مطالعه آرونسون و همکاران ۰/۹۳ (۱۷) و در پژوهش سلیمانی خشاب و

جدول ۱: خصوصیات دموگرافیک سالمندان (n=۱۶۱)

شاخص	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت		
مرد	۲۷	۱۶/۴
زن	۱۳۸	۸۳/۶
کل	۱۶۱	۱۰۰
سن	میانگین ۶۵/۰۷	انحراف معیار ۷/۷۱

برای پاسخ به پرسش اول پژوهش "۱- آیا سنخ‌شناسی اضطراب وجودی سه عاملی تیلیش در نمونه سالمندان ایرانی دارای روایی سازه می باشد؟ در این راستا ساختار عاملی پیشنهادی سازنده ابزار در فرهنگ ایرانی شواهد تایید کننده دارد؟"، از روش تحلیل عامل تأییدی و بررسی ضریب همبستگی مؤلفه‌های سازه‌ی اضطراب وجودی با یک متغیر همسنخ و یک متغیر غیر همسنخ استفاده شد. از یک متغیر همسنخ و ناهمسنخ به منظور بررسی روایی همگرا-واگرا استفاده شد.

روایی مقیاس

تحلیل عامل تأییدی: برای آزمون تطابق سازه‌ی تجربی EAQ با داده‌های به دست آمده روش تحلیل عامل تأییدی به وسیله ی نرم افزار AMOS بکار گرفته شد. در مرحله اول شاخص‌های برازش تقریباً متوسط بود (شاخص‌های برازندگی

مجذور کای برابر با ۲/۳ و شاخص ریشه ی دوم برآورد واریانس خطای تقریب برابر با ۰/۰۸۴)، در مرحله دوم با اعمال شاخص‌های اصلاح پیشنهادی، شاخص‌های برازش ارتقا یافت و به حد مطلوب رسید. برای تعیین کفایت برازندگی مدل پیشنهادی با داده ها، ترکیبی از شاخص‌های برازندگی مجذور کای (X²)، شاخص ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (Root Mean Square Error of Approximation) (RMSEA)، شاخص بنتلر-بونت یا شاخص نرم شدگی برازندگی (NFI)، شاخص تاکر-لویز یا شاخص نرم نشده برازندگی (NNFI)، شاخص برازش تطبیقی (Confirmatory Factor Index) (CFI)، شاخص برازش فزاینده (IFI) و شاخص برازندگی (GFI) را مورد بررسی و تأیید قرار داده شد. همان گونه که (جدول ۲) نشان می دهد الگوی پیشنهادی با توجه به شاخص‌های برازندگی دارای برازش قابل قبول است.

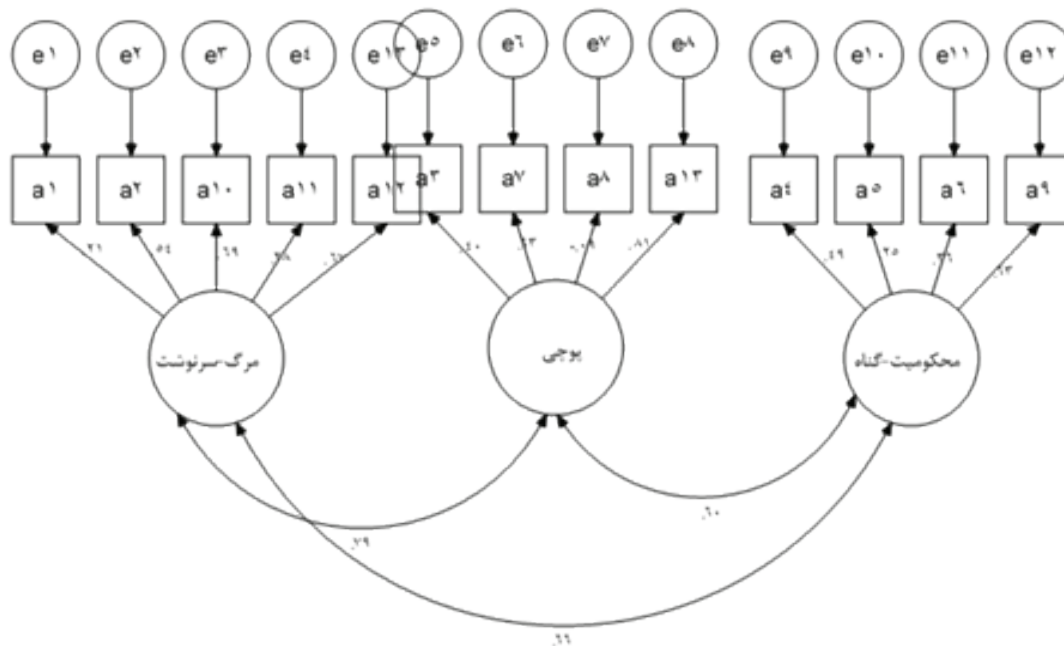
جدول ۲: شاخص‌های برازش مدل

شاخص برازش	Macro	مقادیر برآورده شده	مقادیر استاندارد
-	P.value	۱/۶۷	<۲
درجه آزادی	RMSEA	۰/۰۰۲	>۰/۰۵
ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	NFI	۰/۰۶	<۰/۰۸
شاخص برازش هنجار شده	IFI	۰/۸۲	>۰/۹
شاخص برازش فزاینده	CFI	۰/۹۱	>۰/۹
شاخص برازش تطبیقی	GFI	۰/۹۱	>۰/۹
نیکویی برازش		۰/۹۲	>۰/۹

کوواریانس‌های اعمال شده در مدل بر اساس شاخص‌های اصلاح (کوواریانس خطاها با خطاها و کوواریانس خطاها با برخی عامل‌ها)

E۳- e۴	گناه و محکومیت- e۴
E۱- e۵	پوچی و بی معنایی- e۷
E۲- e۷	پوچی و بی معنایی- e۷
E۷- e۸	E۷- e۶
E۴- e۱۰	E۵- e۶
E۴- e۱۱	E۳- e۱۰
E۱- e۲	

شکل ۱: مدل اندازه‌گیری سازه‌ی اضطراب وجودی پاول تیلیخ

در جدول زیر شواهد دیگری مبنی بر روایی (همگرایی و واگرایی) پرسشنامه اضطراب وجودی (EAQ) نشان داده شده است.

جدول ۳: محاسبه ضرایب همبستگی بین خرده مقیاس‌های پرسشنامه اضطراب وجودی (EAQ) با یکدیگر و با دیگر پرسشنامه‌ها در سالمندان

۵	۴	۳	۲	۱		
				۱	احساس گناه-محکومیت	۱
			۱	۰/۳۳**	بی‌معنایی-پوچی	۲
		۱	۰/۴۸**	۰/۴۳**	مرگ-سرنوشت	۳
۱	۱	۰/۳۴**	۰/۵۳**	۰/۲۳**	اضطراب وجودی گود و گود	۴
۱	-۰/۲۱**	-۰/۴۴**	-۰/۲۲**	-۰/۱۱	معنویت	۵

$$p < 0.05^*$$

$$p < 0.01^{**}$$

روش همسانی درونی: برای سنجش پایایی مقیاس اضطراب وجودی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. ضرایب آلفای کرونباخ برای هر یک از خرده مقیاس‌ها و عوامل مرگ-سرنوشت، بی‌معنایی-پوچی و احساس گناه-محکومیت نیز به ترتیب ۰/۵۱، ۰/۴۱ و ۰/۵۱ بدست آمد.

بحث

هدف این تحقیق بررسی کفایت روانسنجی ابزار EAQ برای سنجش اضطراب وجودی و در عین حال فراهم کردن آزمونی

نتایج نشان می‌دهد که نمرات تمام خرده مقیاس‌ها با نمره کل در سطح $p < 0.01$ معنادار است. در این میان عامل مرگ-سرنوشت بیشترین همبستگی و عامل احساس گناه-محکومیت دارای کمترین همبستگی می‌باشد.

برای پاسخ به پرسش دوم پژوهش "۲- آیا مقیاس اضطراب وجودی تبلیغ برای سنجش اضطراب وجودی سالمندان ایرانی از پایایی لازم برخوردار است؟" از روش آلفای کرونباخ که مبتنی بر همسانی درونی است استفاده شد.

پایایی مقیاس

(۷۸ درصد)، آفریقا-آمریکایی (۵ درصد)، اسپانیایی (۴ درصد)، آسیایی (۱ درصد)، مخلوط یا نژادهای دیگر (۳ درصد) بررسی کردند و وجود سه عامل فوق را تأیید کردند. ویمز و همکاران (۴) نیز وجود سه عامل را در پرسشنامه اضطراب وجودی بر روی دو نمونه از بزرگسالان (مطالعه اول ۲۲۵ و مطالعه دوم ۳۳۱ نفر) تأیید کردند. همچنین اسکات و ویمز (۲۴) شواهد تجربی حمایت‌کننده از EAQ برای بزرگسالان به دست دادند. نتایج فوق نشان می‌دهد که سنخ‌شناسی مبتنی بر نظریه‌ی تیلیس درباره اضطراب وجودی قابلیت تعمیم با احتیاط و مشروط به فرهنگ ایرانی و هنجار سالمندان می‌باشد. بدین معنا که تجربه‌ی اضطراب وجودی سالمندان ایرانی کمابیش دارای مؤلفه‌های سه‌گانه‌ی پیشنهادی توسط تیلیس می‌باشد.

در واقع افرادی که حدی از اضطراب وجودی را تجربه می‌کنند در پی کاهش اضطراب و به عنوان یک پاسخ، احتمالاً به جستجوی کشف یا جعل معنا و تجربه‌های معنوی می‌روند. چرا که اساساً تجربه‌های معنوی و معنویت اصیل، پاسخی است به اضطراب بنیادین در مواجهه با نیستی و مرگ. همچنین پاسخی است به اضطراب ناشی از تنهایی و مسئولیت در دنیایی که به خودی خود معنایی در دسترس قرار نمی‌دهد. باید معنا را کشف و یا باید معنایی برایش آفرید. قائلین به فطرت یا خویشتن راستین معتقدند آدمی واجد نوعی ماهیت از پیش تعیین شده است که اساس خویشتن راستین او را تشکیل می‌دهد. این باور را غالباً از مهمترین پیش فرض‌های انسان‌شناسی دینی تلقی می‌کنند (۲۵) همانطور که بیان شد این یافته‌ها با نتایج تحقیقات فری (۲۶)؛ و نیز با نتایج اسکات و ویمز (۲۴) و ویمز و همکاران (۴) در نمونه آمریکایی همسو می‌باشد. در یک سطح کلان‌تر و فلسفی این یافته‌ها به نظرات فیلسوفان و نویسندگان در سنت هستی‌گرا مانند هایدگر، داستایوفسکی، کیرکه‌گارد، سارتر و کامو حمایت تجربی افزودند؛ این نویسندگان و فیلسوفان نگرانی‌های هستی‌گرایانه را مورد تأکید قرار دادند (۲۷). بر این اساس اضطراب وجودی هیچانی است که مطابق با مدل تیلیس دارای مؤلفه‌های نابسته به فرهنگ است و می‌تواند برای فهم تجربه‌ی اضطراب وجودی در میان سالمندان ایرانی نیز مورد توجه باشد. با این حال اگر چه مؤلفه‌ها چنان که تحقیق حاضر نشان می‌دهد، به صورت نوعی، جزئی از ساختار تجربه‌ی اضطراب وجودی هستند اما محتوای این مؤلفه‌ها در هر فرد می‌تواند محتوایی منحصر به فرد باشد. به عبارت دیگر با فرض یکسان بودن ساختار کلی تجربه‌ی اضطراب وجودی، محتوای تجربه‌ی هر فرد نسبت به محتوای تجربه‌ی دیگری در این زمینه می‌تواند متفاوت باشد.

از جمله محدودیت‌های این پژوهش عبارت بود از اینکه

برای بررسی مدل مفهومی تیلیس برای اضطراب وجودی بود. ضرورت این پژوهش با توجه به اهمیت نقش اضطراب وجودی در سالمندی و متعاقباً فقدان ابزاری که پیچیدگی‌های نظری این تجربه را منعکس کند بیان شد. با این مقدمه پرسش اول این پژوهش عبارت بود از "۱- آیا سنخ‌شناسی اضطراب وجودی سه عاملی تیلیس در نمونه سالمندان ایرانی دارای روایی سازه می‌باشد؟ در این راستا ساختار عاملی پیشنهادی سازنده ابزار در فرهنگ ایرانی شواهد تأیید کننده دارد؟" نتایج تحلیل عامل تأییدی نشان دهنده‌ی برازش مدل مفهومی با داده‌های تجربی به دست آمده در جامعه سالمند ایرانی بود و همچنین نتایج آزمون همبستگی نشان دهنده‌ی روایی همگرا-واگرایی مطلوب بود. پرسش دوم این پژوهش نیز از این قرار بود که " آیا مقیاس اضطراب وجودی تیلیس برای سنخ‌ش اضطراب وجودی سالمندان ایرانی از پایایی لازم برخوردار است؟" نتایج آلفای کرونباخ برای ابزار مورد نظر بیانگر همسانی درونی و پایایی ابزار بود. مقایسه بازه‌ی ضرایب به دست آمده برای رابطه مؤلفه‌های EAQ با یکدیگر و با نمره کل مقیاس، نشان می‌دهد که مفهوم پردازش سه عاملی اضطراب وجودی قابلیت تفکیک از یکدیگر را دارا هستند و از این قاعده که مؤلفه‌ها بایستی با یکدیگر رابطه بالایی نداشته و در مقابل هر کدام با نمره کل رابطه بالایی داشته باشند پیروی می‌کند. روایی همگرا و واگرایی ابزار نیز با رابطه معنادار با مقیاس اضطراب وجودی گودو و مقیاس معنویت تأیید شد. رابطه مؤلفه‌های EAQ با مقیاس گودو و مقیاس معنویت در این راستاست. با توجه به نتایج داده‌ها بر اساس پرسش‌های پژوهش، می‌توان بیان کرد که پرسشنامه اضطراب وجودی (EAQ) دارای روایی و پایایی می‌باشد بر این اساس سه مؤلفه‌ی "مرگ-سرنوشت"، "پوچی-بی‌معنایی" و "احساس گناه-محکومیت" در هنجار میانسالان و سالمندان ایرانی مورد تأیید قرار می‌گیرد. این یافته با پژوهش‌های توسیو-مینگ، چی-هو چان (۱۷)، اسکات و ویمز (۱۸)، برمن، ویمز و استیکل (۱۹) و ویمز و همکاران (۴) همخوان می‌باشد. نسخه چینی پرسشنامه اضطراب وجودی (Chinese version of the Existential Anxiety Questionnaire) (C-EAQ) بر روی ۵۸۴ نوجوان چینی اجرا شد و تحلیل عامل تأییدی وجود سه عامل اضطراب در مرگ-سرنوشت، پوچی-بی‌معنایی و احساس گناه-محکومیت را تأیید کرده است (۲۱). اعتبار سازه رابطه معنادار C-EAQ را با پرسشنامه‌های ترس از مرگ، منبع کنترل درونی، حضور معنا، رضایت از زندگی و عزت نفس نشان داد (۲۲). برمن و همکاران (۲۳) ویژگی‌های روانسنجی پرسشنامه اضطراب وجودی را بر روی ۱۳۹ نوجوان سن ۱۵ تا ۱۸ سال از نژادهای اروپا-آمریکایی

سالمندان ایرانی، آن گونه که در مدل تیلیش مفهوم سازی شده بود، یک حمایت تجربی مقدماتی را فراهم کرد. این پژوهش می‌تواند گامی برای انجام تحقیقات دیگر در این زمینه و گسترش استفاده از ابزار اضطراب وجودی در پژوهش‌های بنیادی و کاربردی از جمله مطالعات درمانی، باشد.

تشکر و قدردانی

از سازمان بهزیستی استان فارس و اداره بهزیستی شهر شیراز و نیز سرپرستان محترم مرکز روزانه‌ی سالمندان سروش، سرکار خانم سکوت، و کانون جهان دیدگان، جناب آقای شفیع، و تمام سالمندانی که با صبر و حوصله‌شان ما را در این پژوهش یاری نمودند، کمال قدردانی را داریم.

آزمودنی‌ها فقط از دو مرکز روزانه سالمندان موجود در شهر شیراز، مرکز سروش و کانون جهان دیدگان، انتخاب شدند و اکثریت نمونه پژوهش را زنان تشکیل می‌دهند. از آنجا که جنسیت عامل مهمی در اضطراب محسوب می‌شود، تعمیم نتایج باید با احتیاط، به جامعه سالمندان زن ایرانی صورت بگیرد. از سوی دیگر، این مطالعه به لحاظ ماهیت تحقیق از نوع مقطعی محدود است و از این رو برای روشن سازی پدیدار اضطراب وجودی و ارتباط آن با عملکرد هیجانی، به تحقیقات طولی نیاز است. همچنین به منظور بررسی روایی سازه، به دلیل سالمند بودن اعضا و توجه پایین و خستگی پذیری، فقط از دو پرسشنامه استفاده شد.

نتیجه‌گیری نهایی

نتایج این پژوهش برای سنجش اضطراب وجودی در

References

1. Aiken RL. Human Development in Adulthood. New York: Kluwer Academic Publishers, 2002.
2. Sigelman CK, Rider AE. Life Span Human Development. USA: Wadsworth, 2010.
3. Davis M, Stoep A. The Transition to Adulthood among Who have Serious Emotional Disturbance. National Resource Center on Homelessness and Mental Illness, 1996.
4. Weems CF, Costa NM, DehonCh, Berman SL. Paul Tillich's theory of existential anxiety: A preliminary conceptual and empirical examination. Anxiety, Stress & Coping: An International Journal. 2004; 4: 383-399.
5. Van Deurzen E. Existential counseling and psychotherapy in practice. london: SAGE publication, 2002.
6. Spinelli E. Practicing existential psychotherapy, the relational world. losangeless: SAGE publication, 2007.
7. Yalom ID. Existential psychotherapy. New York: Basic Books, 1980.
8. Depaola JS, Griffin M, Young JR, Neimeyer RA. Death anxiety and attitude toward the elderly among older adults: Role of gender and ethnicity. Death Studies. 2003; 27:335-354.
9. Good LR, Good KC. A preliminary measure of existential anxiety. Psychological Reports. 1974; 34:72-74.
10. Bruggen VV, Vos J, Westerhof G, Bohlmeijer E, Glas G. Systematic Review of Existential Anxiety Instruments. Journal of Humanistic Psychology. 2015; 55(2): 173-201.
11. Tillich P. The Courage to Be. New Haven, CT: Yale University Press, 1952.
12. Glas, G. Anxiety: Animal reactions and the embodiment of meaning. In B. Fulford, K. Morris, J. Z. Sadler, & G. Stanghellini (Eds.), Nature and narrative An introduction to the new philosophy of psychiatry (pp. 231-249). Oxford, England: Oxford University Press, 2003.
13. Glas G. Anxiety and phobias: Phenomenologies, concepts, explanations. In M. Davies, G. Graham, J. Z. Sadler, K. W. M. Fulford, G. Stanghellini, T. Thornton, & R. G. T. Gipps (Eds.), The Oxford handbook of philosophy and psychiatry (pp. 551-573). Oxford, England: Oxford

- University Press, 2013.
14. Koole SL, Greenberg J, & Pyszczynski T. Introducing science to the psychology of the soul: Experimental existential psychology. *Current Directions in Psychological Science* 2006; 15: 212-216.
  15. Safari Shali R, Habbibpour Gatabi K. A comprehensive guide to use SPSS in survey research (quantitative data analysis). Tehran: Lavieh Publication; 2012.
  16. Sarmad Z, Bazargan A, Hejazi E. Research methodologies in behavioral sciences. Tehran: Agah publications; 2011.
  17. Ironson G, Solomon GF, Balbin EG, O'Cleirigh C, George A, Kumar M. The Ironson–Woods spirituality/religiousness index is associated with long survival, health behaviors, less distress and low cortisol in people with HIV/AIDS. *Annals of Behavioral Medicine*. 2002; 24: 34–38.
  18. Soleymani Khashab AA, Latifian M, Moradi M, Dehghanizadeh M. Investigation The meditational role of spirituality and religiousness between five factor personality and resiliency. *Quarterly Journal Of Personality & Individual Differences*. 2013; 1(2): 94-115.
  19. Hullett MA. A validation study of the existential anxiety scale. Paper presented at Middle Tennessee Psychological Association Nashville Tennessee, 1994.
  20. Mohammadzadeh A, Jomehri-Kohneshahri R. The comparison of personality traits, trait– state anxiety and existential anxiety among patients with generalized anxiety disorder and normal people. *Journal of Clinical psychology*. 2016; 8 (1): 83-92.
  21. ToSiu-ming, Chi-ho Chan W. Psychometric evaluation of the Chinese Version of the Existential Anxiety Questionnaire in a sample of Chinese adolescents living in Hong Kong Child Youth Care Forum. 2016; 45 (4): 487-503.
  22. Scott GB, Weems FC. Natural disasters and existential concerns: Atest of Tillich's theory of existential anxiety. *Journal of Humanistic psychology*. 2013; 53 (1):111-124.
  23. Berman SL, Weems CF, Stickle TR. Existential anxiety in adolescents: Prevalence, structure, association with psychological symptoms and identity development. *Journal of Youth and Adolescence*. 2006; 35(3): 303–310.
  24. Scott B, & Weems C. Natural disasters and existential concerns. *Journal of Humanistic Psychology*. 2013; 53: 114-128.
  25. Sartre JP. Existentialism and humanism (translated by Rahimi M.). Tehran: Morvarid; 1982.
  26. Fry SP. Religious involvement, spirituality and personal meaning for life: Existential predictor of psychological wellbeing in community-residing and institutional care elders. *Aging and Mental Health*. 2000, 4 (4): 375-387.
  27. Popovic N. Existential anxiety and existential joy. *Practical Philosophy*. 2002; 32-39.